

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ, ΙΕΡΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
1928

Ε.Υ.Δ. της Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΙ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

(ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΤΩΝ ΥΠΟ LEGRAND, BΥΡΧΝΕΡ, ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΚΑΙ ΒΕΗ ΕΚΔΟΘΕΙΣΩΝ)

ΥΠΟ

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ΄

Αυριώτου

«Δόξα και τιμή και ειρήνη παντί τῷ ἐργα-
ζομένῳ τὸ ἀγαθόν».

Παῦλος, πρὸς Ρωμ. Β' 10.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ πρῶτον πανυπέρολαμπρον ἔργον, ὡς ἀγλαὸς καρπὸς τῆς ἐλευθερίας τῆς τληπαθοῦς Ἡπείρου, εἶναι ἡ ἔκδοσις τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν», δι' ὧν διανοίγονται αἱ λεωφόροι τῆς ἱστορίας, γεωγραφίας, ἀρχαιολογίας κλπ. τῆς παναρχαιοτάτης ταύτης χώρας, ὅθεν οἱ τε Ἕλληνες καὶ οἱ Γραικοὶ ἔσχον τὸ ὄνομα αὐτῶν. Ὁ Ὀμηρικὸς ἦρωσ Ἀχιλλεὺς πρὸς ταύτην στρεφόμενος ἀνεφώνει:

*«Ζεῦ Δωδωναῖε, Πελασγικέ, αἰθέρι ναίων
δυσχειμέρου Δωδώνης»*

τὸν θεὸν ἐπικαλούμενος, καὶ ἧς τὸ μαντεῖον σεβασμιώτατον ἦν παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, αἱ Πελασγικαὶ ἦσαν πλησιέστεραι τῶν ἄλλων ἱερειῶν πρὸς τὸν θεόν, καὶ οἱ χαμαιεῦναι Σελλοὶ εὐχερέστερον τῶν ἄλλων ἔξεμαίεον τὰ τῶν θεῶν θέσφατα. Ὡς γνήσιος τῶν Σελλῶν τούτων ἀπόγονος καὶ ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Ἰωαννίνων, ὁ ἀριπρεπὴς πρωτόθρονος τοῦ Ἡπειρωτικοῦ κλίματος, κοινωνῶν νῦν τῷ ἀποκεκαλυμμένῳ Θεῷ ἡμῶν ἀπ' εὐθείας, (κλαγγούντων λεβήτων καὶ Δωδωναίας μὴ ἐπιδεόμενος θρυός), διέγνω καὶ ἔξεμάντευσε λίαν ἐπιτυχῶς τὰς βουλὰς τοῦ Ὑψίστου, διὸ ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ μελήμασι ἔθετο τὴν ἔκδοσιν τοῦ λαμπροῦ Περιηδικοῦ. Δόξα τοίνυν αὐτῷ καὶ τιμῇ.

Τὰς καλὰς ἀφορμὰς πρὸς σύνταξιν τῆσδε τῆς πραγματείας παρέσχον μοι οἱ κ. κ. Λουδοβ. Βύρχνερ καθηγητῆς ἐν Μονάχῳ, Περικλῆς Βιζουκίδης νομοδιδάσκαλος ἐν Βερολίνῳ καὶ Νίκος Βέης καθηγητῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου συντάξαντες Ἡπειρωτικὴν βιβλιογραφίαν¹⁾, οἷς μεγάλη ὀφείλε-

¹⁾ Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ τόμ. Α' σ. 7—38, Β' 110—152.

ται εὐγνωμοσύνη, διότι διὰ τοιαύτης περισπουδαστοῦ συμβολῆς ἐνεκαινίσαν τὰς σελίδας τοῦ Περιοδικοῦ. Τὸ σπουδαιότερον καὶ ἡ βάσις πάσης ἐργασίας ἐπιστημονικῆς εἶναι «ἡ γνώσις τῶν ἐγνωσμένων», τὸ νὰ γνωρίζῃ τις τί ἔχει γραφῆ περὶ τῆς ὑπὸ χεῖρα πραγματείας ἢ βιβλιογραφία, κατὰ τὸν ἀείμνηστον καθηγητὴν μου Νικ. Πολίτην, εἶναι τὸ ἡμῖς αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁμολογουμένως οἱ σοφοὶ οὗτοι ἐπιστήμονες πολὺ ἐσπένυσαν ἐν τῷ διακαεῖ ὑπὲρ τῆς Ἑπείρου ζήλῳ εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἐξ Ἑπείρου μελετῶν συγκεντρωθέντος ἀμητοῦ, καὶ πρὶν ἢ γνωρίσωσι τὰς προγενεστέρους ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐργασίας. Οὕτως, ἐφ' ὅσον ἐγὼ οἶδα, δὲν εἶχον ὑπ' ὄψει κύριον ἔργον πρὸ Ἰηθείας ἐκτυπωθέν, γνωστότατον ἄλλως καὶ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὰς προθήκας τοῦ Βιβλιοπωλείου τοῦ κ. Ἐλευθερουδάκη προβαλλόμενον, ὅπερ ἐπιγράφεται: *Bibliographie albanaise, description raisonnée des ouvrages publiés en albanais ou relatifs à l'Albanie du quinzième siècle à l'année 1900, par Émile Legrand, œuvre posthume complétée et publiée par Henri Gûys élève diplômé de l'école des langues orientales. Paris, librairie universitaire H. Welter, éditeur. Rue Bernard Palissy, 4. Athènes, Élefthéroudakis et Barth, place de la Constitution. 1912 8ον σ. VIII, 328.* Ἀκριβῶς τὸ εἰς χεῖρας τοῦ *Parnot* περιελθὼν χειρόγραφον τοῦ Legrand περιεῖχε 497 βιβλία περιγεγραμμένα κατὰ σύμπτωσιν εὐρέθη ὁ Gûys φιλαλβανὸς εἰς ἄκρον, ὅστις ἀνεβίβασε ταῦτα εἰς 724, χρησιμοποιοῦν τὴν ἐν Παρισίοις πλουσίαν εἰς τοιαῦτα βιβλιοθήκην τοῦ *Aladro Καστριώτου* αὐτοτιτλοφορουμένου «*Πρόκλητος τῆς Ἀλβανίας*», καὶ οὗτινος ἡ φωτογραφία προτάσσεται ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου. Ἄλλ' ἴσως τις ἐξ ἀγνοίας ἐνστῆ λέγων: καὶ τίνα σχέσιν ἔχει τὸ ἔργον τοῦτο πρὸς τὴν «Ἑπείρωτικὴν βιβλιογραφίαν» ἀποβλέπον εἰς τὴν Ἀλβανικὴν καὶ μόνον; Ἄλλ' ἐνταῦθα τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω, διότι τὰ πλεῖστα τῶν ἀναγραφόμενων ἔργων ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἑπείρον. Πολλάκις χρῆται τις τοῖς κοινοῖς ὀνόμασιν ἐπὶ διαφόρου σημασίας κατ' ἴδιαν αὐθαίρετον ἐκδοχὴν δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς τί εἶχεν ἐν νῷ ὁ συγγραφεὺς ἐνταῦθα ἐπιθεῖς καὶ εἰς τὰ εἰς τὴν Ἑπείρον ἰδιάζοντα συγγράμματα τὸ ὄνομα «Albanaise». Ἴσως καὶ ἐκ νοοτροπίας αὐτοῦ ἢ τοῦ ἐκδότου.

Τῇ ἀληθείᾳ εἶναι περίεργος ἡ χρῆσις, ἣν ὑφίστανται τὰ ὀνόματα Ἑπείρος, Ἀλβανία παρὰ τοῖς διαφόροις συγγραφεῦσι συχνῶς ἐναλλασσόμενα τοῦ ἐνὸς ἀντὶ τοῦ ἄλλου λαμβανομένου ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινε, μὰ τὸν Δία, εἴαν ὄντως ἠλήθευεν ἡ γνώμη τοῦ Πλάτωνος, ὅτι τὰ ὀνόματα εἶναι συμφυῆ πρὸς τὰ πράγματα, ἐκ τοῦ σημαινομένου αὐτοῦ προερχόμενα (ἐν Κρατύλῳ). Αὐτὸς ὁ Σκενδέρβης ἐνησημενίζετο ὑπογραφόμενος «βασιλεὺς

τῶν Ἑπειρωτῶν» καὶ ὀνομαζῶν ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ Πύρρου¹, καὶ ἡ Ἀλβανία δὲ ὡς Ἑκκλησιαστικῆ Διοίκησις ἀπεκλήθη «Νέα Ἑπειρος». Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ Βαρλετίου καὶ ἐξῆς ἐχρῶντο τῇ λέξει «Ἑπειρος» καὶ διὰ τὴν Ἀλβανίαν, καὶ δὴ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλβανοὶ οἱ τὰ πρῶτα γραμματικὰ καὶ λεξικά δοκίμια τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης συγγράψαντες, ὠνόμασαν ταῦτα «*Epirotica*». (Πρὸβλ. *Bianchi: Epiroticum vocabularium* κλπ. *Bardius: Dictionarium latino—epiroticum* κττ.) ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεως ὅμως τοῦ 19^{ου} αἰῶνος συγγραφεῖς τινες ὀνομάζουσι καὶ τὴν Ἑπειρὸν Ἀλβανίαν, ὡς καὶ ὁ βιβλιογράφος ἐνταῦθα. Τὸ τοιοῦτον φαινόμενον ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται, κατ' ἐμὲ, εἰ μὴ ὅτι οἱ Ἑπειρωτῆται καὶ Ἀλβανοὶ, ὡς γνήσιοι τῶν Πελασγῶν ἀπόγονοι, εἶναι ἀδελφοὶ διδυμαῖοι, οὕτως ὁμότροποι καὶ ἀλλήλοις συμφνεῖς, ὅστε ἀδιακρίτως λαμβάνεται ὁ εἰς ἀντὶ τοῦ ἄλλου, καὶ ἡ σύγχυσις αὕτη εἶναι μεγαλητέρα ὅσῳ πλέον πρὸς τὴν ἀρχαιότητα πλησιάζομεν ὥστε ἐπὶ Πύρρου δυσκόλως διέκρινέ τις τοῦ Ἑπειρώτου τὸν Ἰλλυριὸν στρατιώτην. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ νῦν αἰῶνος, ὅστις χαρακτηρίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ὁ αἰὼν τοῦ ἀκράτου φυλετισμοῦ, καθ' ὃν οἱ πλεῖστοι συγγραφεῖς ὑποτάσσουσι τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ συμφέρον, κινουῦνται καὶ γράφουσιν ἐκ λόγων πολιτικῶν καὶ χάριν σκοπιμότητος, εἰς ἣν τὰ πάντα θυσιάζουσι, διαστρέφοντες πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ ἐνσπείροντες παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς λαοῖς τὸ μῖσος καὶ τὴν διχόνοιαν, ὧν ἀποτέλεσμα ὁ ἐξωλέστατος πόλεμος. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ὁσάκις κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ συνηντῶντο πρὸς συνεννόησιν ἀμέσως ἐτίθετο ἐπὶ τάπητος τὸ ζήτημα τῶν Ἑπειρωτικῶν ὄριων ἄλλ' ὑπάρχει μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, τῶν δύο τούτων ἐκγόνων τοῦ μυθολογουμένου χάους, πραγματικῶν ὄριων; ὁ δὲ ὄριζον τί ἄλλο εἶναι ἢ μία ὑποθετικὴ γραμμὴ, ἣτις μετατίθεται ὅσῳ ἀναβαίνομεν πρὸς τὰ ἕψη; πολλάκις παρατηρεῖ τις εἰς τὸν ἄττικὸν ὄριζοντα, ὅστις διακρίνεται διὰ τὰς λεπτεπιλέπτους καὶ καλλιτεχνικὰς γραμμὰς, ὅτι ὁ ὄριζον εἶναι τόσῳ δυσδιάκριτος καὶ ἀδιόρατος, ὅστε ὁ Ὑμηττὸς φαίνεται ἠνωμένος πρὸς τὸν οὐρανόν! Οὕτω καὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν χωρῶν ἀκριβῆς γραμμὴ ἀποχωριστικὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τεθῆ. Ἑπειρωτῆται καὶ Ἀλβανοὶ, παρὰ τινὰ παρομοιωθῆναι κατὰ διαφορὰς ἐποχὰς θλιβερὰ γεγονότα, ἔζησαν καὶ θέλουσι ζῆσει ὡς ἀδελφοί, ζῶτω καὶ ὑπὸ διάφορον πολιτικὴν Κυβέρνησιν, ὀλιγοκέφαλοι ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν καὶ Δωριέων, τῶν θεραπόντων τοῦ Πελασγικοῦ Διὸς², οὕτινος οἱ

¹) Καὶ ὁ Κρητὸς Ἀντωνιάδης ὑπέγραψε τὸ δράμα αὐτοῦ «Σκενδέρβης βασιλεὺς τῶν Ἑπειρωτῶν».

²) Καὶ τὸ *perëndi* ἐπίσης ὄνομα τοῦ θεοῦ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἰδίως τοῖς Πόσκοις, ἐμπεριέχει τὸν Δία· τὸ δὲ *per* εἶναι μόριον ὁμοτικόν· ὥστε τὸ *perëndi* θεὸς ἀδύνατο νὰ μεταφρασθῆ Ἑλληνιστὶ μὰ τὸν Δία.

μὲν διετήρησαν «ἀσφαλὲς ἔδος» τὴν Δωδώνην, οἱ δὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα Ζοί (= Θεός, κύριος).

Διὰ τοῦτο ὁ ἀξιότιμος κύριος Π. Βίζουκίδης ἐκ τῶν διαπρεπῶν τῆς Ἑπείρου πατριωτῶν ἔπραξεν ἄριστα συμπεριλαβὼν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν αὐτοῦ καὶ περὶ Ἀλβανίας συγγράμματα, «ὀρμηθεὶς ἐκ τῆς σκέψεως, ὅτι τὴν Ἑπείρον διαφέρουσι σπουδαίως καὶ τὰ εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἀναφερόμενα ἐπιστημονικὰ ἔργα καὶ γενικώτερον ἕνεκα τῶν ποικίλων στενῶν δεσμῶν—ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν καὶ οἰκονομικῶν—οἵτινες συνδέουσι τὰς γειτονικὰς ταύτας χώρας λαῶν συγγενεστάτων»³.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Legrand ἠνάγκασεν ἡμᾶς εἰς τὴν παρέκβασιν ταύτην, ἵνα καὶ ἄλλοις ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν νὰ μὴ περιορίζωνται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τίτλου μόνον, ἀλλὰ νὰ ἴδωσι καὶ τὸ περιεχόμενον, ὑπερὲν ἐὰν ἐγνώριζον οἱ εἰρημένοι ἐλλόγιμοι κύριοι, τὰ ἅπαξ καλῶς τε καὶ ἀμέμπτως παρὰ Legrand ἀναγραφέντα συγγράμματα, δὲν θὰ ἐπανελάμβανον αὐτὰ ἠκροτηριασμένα καὶ ἐλλιπῆ· εἶναι δὲ τὰ ἡμίση δυστυχῶς οὕτω ἐκ τῶν 873, ὑπερ ἀναγράφουσι καὶ οἱ τρεῖς (Βύρχνερ 496, Βίζουκίδης 195 καὶ Βέης 182) τὰ μέχρι τοῦ 1900, ὅπου σταματᾷ ὁ Legrand, σχεδὸν ὅλα εὑρίσκονται παρ' αὐτῶ, (οὗτος ἐν ὄλῳ περιγράφει 724) τάντεῦθεν εἶναι νέα ἐν ὄλῳ 417 (Βέης 207, Βύρχνερ 110, Βίζουκίδης 100) ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄρθρα ἐξ ἡμερηίδων καὶ περιοδικῶν². Κατὰ ταῦτα τὰ μέχρι τοῦδε παρὰ Legrand καὶ ἐν τοῖς «Ἑπειρ. Χρονικοῖς» περιγραφέντα βιβλία ἀνέρχονται περίπου εἰς 1200—1300. Εἰς ταῦτα ἐγὼ ἐνταῦθα προστίθηναι καὶ παρουσιάζω νέα ὑπερὲν τὰ 1000. Ἐννοεῖται ὅτι καταχρηστικῶς λέγομεν βιβλία ἢ συγγράμματα, διότι καὶ παρὰ τοῖς προηγηθεῖσι καὶ παρ' ἐμοὶ ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ διατριβαὶ καὶ ἄρθρα περιοδικῶν ἢ ἡμερηίδων, ὅσα ἔχουσι ποιῶν τινα ἔκτασιν καὶ σπουδαιότητα.

Παρ' ὅλην τὴν χάριν, ἣν ὁμολογοῦμεν πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Βύρχνερ, διότι πρῶτος αὐτὸς Γερμανὸς διήνοιξεν ἡμῖν τὴν ὁδὸν εἰς τὴν τῆς

¹) Ἑπειρ. Χρον. Β' σ. 110.

²) Ἐνεκεν ἀτελοῦς παρὰ Βύρχνερ περιγραφῆς ἐπανελάβομεν τοὺς ἐξῆς ἀριθμούς, ὡς σημειοῦμεν εἰς τὸ αἰκεῖον μέρος, τῶν ἐτῶν 1829 (Δρομοδείκτης) 1858 (Πάλλης), 1863 (Κουτσουνίκας, τὰ δύο ἀναφέρονται εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόμον τὸν Α') 1866—7 (Στατιστική), 1871 (Dethier), 1871 (Δήμιτσας), 1878 (Ζῶτος), 1881 (Στουρνάρος), 1908 (Salvator), 1913 (Thalloszy παρὰ Βιζ.), 1913 (Λάμπρος), 1919 (Ὁρλάνδος) παρὰ Βέη), ὅστις ἐπανελάβε τὸν παρὰ Βιζ. *Σαλαπάτιαν* προσθεὶς μόνον τὰς σελίδας, ἐνῶ αὐτὸς ἔχει τὰ περισσότερα ἰσως ἄνευ ἐπισημάνσεως τῶν σελίδων· ἡδυνάμην πράττων τοῦτο νὰ ἀδείξω κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῆς βιβλιογραφίας μου, ἀλλ' ἐφ' ὅσον πρόκειται ἡ ὅλη βιβλιογραφία νὰ ἐκδοθῆ ἰδιαιτέρως, ὁ ἐπιμεληθησόμενος τῆς ἐκδόσεως ἐκεῖνης δέον ν' ἀνακληρώσῃ καὶ τὴν σοβαρὰν ταύτην ἔλλειψιν.

πατρίδος ἡμῶν βιβλιογραφίαν, ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα εἰ μὴ, χάριν τῆς ἀληθείας, τὰς ἐξῆς γενικωτάτας παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς πραγματείας νὰ δημοσιεύσωμεν.

Ἐν πρώτοις ἡ βιβλιογραφία αὕτη περιέχει ἀτελεστάτην καὶ σκιώδη, οὕτως εἶπεῖν, περιγραφὴν ἐκείνων, ὅσα θαυμασίως περιέγραψεν, ὡς εἶπομεν, ὁ Legrand· ἵνα δὲ μὴ ἐκλάβῃ ὑπερβολὴν ὁ ἀναγνώστης τὸ τοιοῦτον, παρατίθημι ἐνταῦθα ὀλίγων ἀριθμῶν τὴν ἀντιπαραβολὴν· ἀνοίγω αἴφνης εἰς τὴν σ. 10 τὰ Ἑπειρωτ. Χρονικὰ (τόμ. Α΄) καὶ εὕρισκω τοὺς συγγραφεῖς

Παρά Βύρχνερ, Περραιβόν	1803	παρὰ Legrand ὑπ' ἀρ.	123
» » Rouqueville	1805	» » »	126
» » »	1805	» » »	127
» » Barbié du Bocage	1804-5	» » »	126
» » Hobhouse	1813	» » »	132
» » Περραιβόν	1815	» » »	135
» » Vandöcourt	1816	» » »	138
» » Holland	1819	» » »	137
» » Σταγειρίτην	1819	» » »	139
» » Hughs	1820	» » »	147
» » »	1821	» » »	150
» » Δρομοδείκτην (τίτλος)	1829	» » »	172
» » Leake	1835	» » »	181

Ἄρκοῦσι ταῦτα ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ σελίδι εὕρισκόμενα νὰ ἀποδείξωσι τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι δεινὸν ἢ ἀγνοία· καὶ ὅτι ὁ συγγραφεὺς δέον νὰ ἔχη αἰεὶ ὑπ' ὄψει τὸ «σπεῦδε βραδέως». Εἰς Γαλλικόν τι ἀναγνωστικὸν ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἀνέγνων ἐν τῷ ἑλλήν. σχολείῳ περὶ τοῦ Πυθαγόρου, ὅτι εἶχε θέσει τὴν ἐξῆς περίφημον ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκαδημείας.

«Οἱ εἰσερχόμενοι ἐνταῦθα σκέπτονται παρὰ πολὺ, γράφουσιν ὀλίγα καὶ λέγουσιν ἐλάχιστα»· χρυσὴ συμβουλή, (καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἀπὸ τῶν «Χρυσῶν ἐπῶν» ελλημμένη), διὰ πολλοὺς Ἕλληνας λογίους, οἵτινες σπεύδουσι νὰ γένωνται συγγραφεῖς ἄς ἐνθυμῶνται, ὅτι ὁ οὐρανοβάμων τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁ μέγας Πλάτων, ἤρξατο τεσσαρακοντούτης συγγράφων. Ἡμεῖς οἱ τὴν ὠραιότεραν χώραν τοῦ κόσμου οἰκοῦντες, ἀλλὰ διὰ τὰς ἐθνικὰς περιπετείας καὶ συμφορὰς δυστυχεστέραν, οὔτε τὸν χρόνον δυστυχῶς οὔτε καὶ τὰ μέσα ἔχομεν, νὰ μανθάνωμεν καὶ νὰ γινώσκωμεν ὅσα οἱ Εὐρωπαῖοι, οἵτινες καὶ βιβλιοθήκας πλουσιωτάτας ἔχουσι καὶ Λεξικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ τέλεια καὶ Γενικὰς Βιβλιογραφίας πλήρεις. Ἴδού ταύτην τὴν στιγμὴν περιήλθεν εἰς χεῖράς μου διαφήμισις τις τοῦ μεγάλου ἐκδοτικοῦ οἴκου Wolter διὰ τὴν «Sacrorum consiliorum

pona et amplissima collectio. . . . Mansi» στρέφων τὸ φύλλον διακρίνω ἐπὶ τῆς ἄνω φᾶς διὰ παχέων στοιχείων *Albanie* καὶ ἔναντι: *Emile Legrand, Bibliographie albanaise* κ.λ.π. καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ φύλλου: H. Welter, éditeur, Rue Bernard-Palissy, 4, Paris (VI°). Καὶ ὅμως αὐτὸ τὸ παρ' ἡμῖν ὄλως τυχαῖον καὶ σπανιώτατα συμβαῖνον, παρὰ τοῖς ἐν Ἑυρώπῃ λογίοις καὶ ταῦτα Πανεπιστημίων καθηγηταῖς εἶναι τι λίαν σύνηθες καὶ κοινότατον πρᾶγμα¹. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ὀλίγα περὶ τῆς βιβλιογραφίας τοῦ «Βιβλιογραφικοῦ δοκμίου» τοῦ κ. Βύργνερ, ἐκεῖνο δὲ ὅπερ εἶναι ἀκατανόητον ἐνταῦθα (καὶ εἰς βᾶρος αὐμόνον τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπευθύνου συντάκτου τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν»), εἶναι ἡ συνεχῆς τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἐπαναλήψεις παραλαμβάνω ὡδὲ τινὰς ἐκ τῶν τοιούτων ἐπαναλήψεων κατὰ χρονολογίαν ἔνθα, ὡς βλέπει τις, ἐπαναλαμβάνονται δις καὶ τρις οἱ αὐτοὶ τίτλοι μετὰ μικρᾶς ἢ ἄνευ παραλλαγῆς, πρόκειται δὲ πάντοτε περὶ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

1856 Παν. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου. Ἀθήναι.

1856—1857. I. Π. (τοῦτο ἔχει ὡς πρὸς τὸν χρόνον καὶ τοὺς τόμους ὀρθῶς, ἀλλ' ὁ τίτλος κολοβός, ὅθεν καὶ μετὰ ἓνα ἀριθμὸν):

1857 Παν. Ἀραβαντινός. Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου τῶν τε ὁμόρων Ἑλλην. καὶ Ἰλλ. χωρῶν².

1862 Π. Ἀραβαντινός. Πραγματεία περὶ Δωδώνης, Ἰωάννινα 1862.

1862 Π. Ἀραβαντινός. Πραγματεία περὶ Δωδώνης, Ἰωάννινα 1862³ (ἀσφαλῶς τὸ φαινόμενον ὀφείλεται εἰς τυπογρ. ἀβλέπημα).

1863 Λ. Κουτσουνίκας Γενικὴ Ἱστ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαν. Ἀθ. I 88 ἔ.

1863 Λ. Κουτσουνίκας Ἱστορία τοῦ Σουλίου ἐν τῇ Γενικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Ἀθ.⁴ (τοῦ Κουτσουνίκα ἡ «Ἑλληνικὴ (καὶ οὐχὶ Γενικὴ) Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» ἐξεδόθη εἰς δύο τό-

¹) Εἰς τὰς σημειώσεις μου εὐρίσκω, ὅτι μετὰ τὸν Legrand ἐξέδωκεν Ἀλβανικὴν βιβλιογραφίαν ὁ Nobert Joke Privatdocent ἐν τῷ Βιενναίῳ Πανεπιστημίῳ. Ὁ δὲ κ. Βύργνερ ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «ἀπεφάσιμα νὰ προσφέρω ἐν ἀπάνθισμα γενικῆς βιβλιογραφίας τῆς Ἡπείρου, οἷαν ἔχει ἤδη ἡ Ἀλβανία ἀπὸ τοῦ 1907 ὑπὸ τῶν Manek, Petmezí καὶ Stolz καταρτισθεῖσαν», (Ἡπειρ. Χρον. Τομ. Α' σ. 7) ὡς βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα ἢ εἰδήσις αὕτη εἶναι ἐλλιπεστάτη, οὐδὲ ἀναφέρεται τι περὶ τούτου ἐν τῇ Bibliographie Albanaise ἐκδοθεῖση τῷ 1912· ὁ Pekmezí ἐξέδωκε τῷ 1908 ἐν Βιέννῃ ἔνθα διδάσκει εἰς τὸ τμήμα τῶν Ανατολικῶν γλωσσῶν τὴν Ἀλβανικὴν τὴν λαμπρὰν Grammatik der Albanesischen Sprache, καὶ οὐδὲν περὶ τῆς βιβλιογραφίας ταύτης λέγει· καὶ ἐγὼ ἤμαθον πρὸ τινος, ὅτι ὁ Petmezí ἐξέδωκε τριαύτην ἀλλὰ μετὰ τὸ 1926 καὶ οὐχὶ τῷ 1907.

²) Ἡπειρ. Χρον. Α' σ. 14.

³) Ἀὐτ. σ. 14.

⁴) Ἡπειρ. Χρον. Α' σ. 15.

- μους ἐν Ἀθήναις 1863 καὶ 1864· ὁ πρῶτος τόμος, εἰς ὃν ἀναφέρονται καὶ οἱ δύο τοῦ Βύργγερ τίτλοι, περιέχει ἐν σ. ιδ' 198 περὶ Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας ἰδίως τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ).
- 1865 Γ. Χρ. Χασιώτης. Περὶ Ζαγορίου ἐν «Χρυσασίδι» III 706 ἐπ. IV, 13 ἐπ. 42 ἐπ.
- 1866/7. Ἄνωγ. Περὶ Ζαγορίου ἐν «Χρυσασίδι» Γ' (1886) φυλλ. 72 καὶ Δ' σ. 13 καὶ 42. Ἀθ.
- 1866/7. Γ. Χρ. Χασιώτης. Περὶ Ζαγορίου ἐν «Χρυσασίδι» Γ' (1886) φυλλ. 72 καὶ Δ' σ. 13 καὶ 42. Ἀθ.
- 1866/7. Γ. Χρ. Χασιώτης. Περὶ Ζαγορίου ἐν «Χρυσασίδι» Γ' (1886) καὶ Δ' (1867)² (πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς πάντοτε πραγματείας).
- 1876 Η. Καραπάνος. Δωδώνη καὶ τὰ ἔρεπια αὐτῆς Φ(ιλολ.) Σ(ύλλ.) IB' (1876) σ. 1 ἐπ.³
- 1879 Κ. Καραπάνος. Δωδώνη καὶ τὰ ἔρεπια αὐτῆς Ἑ(λλ.), Φ(ιλ.) Σ(ύλλ.) Κωνσταντ. XII ἐπ.⁴
- 1884 Σεραφεῖμ Βυζάντιος Μητροπολίτης Ἄρτης, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὁσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης. Ἀθῆν. (καὶ κατωτέρω).
- 1884 Σεραφεῖμ Βυζαντίου, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς. . . πόλεως Ἄρτης. . . τῆς Πρεβέζης. Ἀθ.⁵
- 1902 Σ. Λάμπρος Δωδώνη καὶ Δωδωναία (Συλλογὴ) ἐν «Μικταὶ σελίδες». Ἀθ. 1902, 212 ἐπ. (καὶ κατωτέρω)
- 1902 Σ. Λάμπρος. Ἡ Δωδώνη καὶ ἡ Δωδωναία Συλλογὴ. Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐφημερίδι Κράτος τῆς 23 Ἰουνίου καὶ 4 Ἰουλίου 1902. Ἀνετυπώθη ἐν ταῖς Μικταῖς Σελίσιν 1905 σ. 212 ἐπ.⁶ (ἡ σημείωσις περὶ τῆς τὸ πρῶτον δημοσιεύσεως ἐλήφθη ἐκ τῶν «Μικτῶν σελίδων» σ. 212· καὶ ἐὰν ἔτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς β' ἐκδόσεως, ἔπρεπε αὕτη νὰ τεθῆ εἰς τὸ 1905 καὶ οὐχὶ τὸ 1902).
- 1905 Β. Α. Ζῶτος. Μολοσσός. Ἱστορία τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας Β' ἔκδοσις διπλασία τῆς Α' (Βιβλιοθήκη ἔφ. «Πύρρον» Ἀθ.
- 1905 Β. Α. Ζῶτος. Μολοσσός. Ἱστορία τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας Β' ἔκδοσις, Α' ἔκδοσις τῷ 1875 Τόμ. Α' «(Πύρρος)»⁷.
(Ἐν σελ. 18 ἀναφέρεται ἡ πρώτη ἔκδοσις:
«Β. Δ. Ζῶτος. Μολοσσός. Ἱστορία Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας»⁸.)
- Σημειωτέον ὅτι τὸ Μολοσσός καὶ εἰς τὰ τρία μέρη χωρίζεται τῶν προηγουμένων διὰ τελείας στιγμῆς. Τὸ β' ἐξεδόθη ὄντως ἐν Ἐπιφυλλίδι

¹) Ἠπειρ. Χρον. Α' σ. 15. ²) Αὐτ. σ. 15. ³) Αὐτ. σ. 18. ⁴) Αὐτ. σ. 20.

⁵) Ἠπειρ. Χρον. Α' σ. 23. ⁶) Αὐτ. 31. ⁷) Αὐτ. 32. ⁸) Αὐτ. 18.

τῆς Ἐφημερίδος τοῦ ἀειμνήστου Γ. Χατζηγιαννάκογλου «Πύρρος», ἀλλ' ἔμει-
 νεν ἀτελής καὶ ὁ πρῶτος τόμος. Περὶ τῶν διαφόρων ἐκδόσεων προκειμέ-
 νου δὲν νομίζω, ὅτι εἶναι ἀνάγκη ἐκάστη νὰ σημειῶται χωρὶς εἰς ἴδιον
 ἄρθρον, ὅπως πολλαχοῦ πρᾶττει ὁ κ. Βύρχνερ· κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆς
 α' ἐκδόσεως δύναται τις νὰ ἀναφέρῃ καὶ ἄλλας ἐὰν ὑπάρχωσι, καὶ μόνον
 ὅταν εἶναι τελείως ἢ ἐκδοσίς μεταβεβλημένη μόνις εἶναι ἀνάγκη τότε νὰ
 ἀποτελέσῃ ἴδιον ἄρθρον. Ταῦτα ἐν κεφαλαίῳ ὡς βιβλιοκρισία.

Τὸ ὄλικόν τοῦτο ἠρύσθη τὸ μὲν ἐκ σημειομάτων ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις
 Βιβλιοθηκῶν ἀσχολούμενος εἰς ἱστορικὰς μελέτας καὶ διαφόρους ἐρεῦνας
 περὶ Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἐμῆς βιβλιοθήκης, (τὰ ἀναφε-
 ρόμενα ἐκ ταύτης βιβλία φέρουσιν ἐν τῇδε τῇ βιβλιογραφίᾳ *). Ὀφείλω δὲ
 νὰ προσεπιδηλώσω, ὅτι τινὰ βιβλία εὐχερέστερον εὑρον εἰς τὸ φυλλάδιον
 (τὸ μόνον δυστυχῶς ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Παν. Καλογεροπούλου) τοῦ
 ἀκαμάτου βιβλιοθηκαρίου τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων εἶ-
 ναι μὲν ἐλάχιστον τοῦτο τοῦ ὅλου καταλόγου μέρος, ἀλλ' ὑπάρχει ἡ λέ-
 ξις «Ἀλβανία» καὶ ἐντεῦθεν ἑλαθὼν δεκάδας τινὰς συγγρμμμάτων.

Ὡς πρὸς τὸ σύστημα χάριν τοῦ ὁμοιομόρφου ἠκολούθησα τοῖς βι-
 βλιογράφοις τῶν «Ἑπειρ. Χρονικῶν» καὶ οὐχὶ τῷ Legrand, ὅστις προ-
 τάσσει αὐξοῦντα ἀριθμὸν εἰς τὸ βιβλίον καὶ οὐχὶ τὸ ἔτος ὕπερ σύστημα
 ἔχει εὑρετήριον τελειότερον¹. Τὸ τυπογραφεῖον δὲν ἐσημείωσα πάντοτε,
 εἰ μὴ εἰς παλαιότερα ἔργα καὶ δὴ εἰς ἱστορικὰ τυπογραφεῖα ἐκδοθέντα
 σήμερον, ὅτε ὅσῳ εὐκόλως πολλαπλασιάζονται τόσῳ καὶ εὐκόλως διαλύον-
 ται ὡς ἐν Ἀθήναις ἐκὶ π.δ.γ., ἀπόλεσαν ταῦτα τὴν σημασίαν, ὁ δὲ ζη-
 τῶν νῦν νὰ ἀγοράσῃ βιβλίον ἀποτείνεται εἰς διεθνὲς τι βιβλιοπωλεῖον καὶ
 εὐχερῶς προμηθεύεται αὐτό.

Καὶ ἤδη προβαίνομεν, ἵνα σημειώσωμέν τινα περὶ τοῦ κύκλου καὶ τῆς
 ἐκτάσεως τῆς Ἑπειρωτικῆς καὶ Ἀλβανικῆς βιβλιογραφίας· ἐνταῦθα ἠκο-
 λούθησα οὐχὶ τῷ Legrand, ἀλλὰ τοῖς κάλλιον πρὸς τὰ πράγματα προσαρ-
 μοζομένοις βιβλιογράφοις τῶν Ἑπ. Χρ., καὶ τὸν κύκλον τοῦτον ἠναγα-
 κάσθη νὰ ἐπεκτείνω ἔτι περαιτέρω ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας ποδη-
 γετούμενος. Ἡ Ἑπείρος καὶ ἡ Ἀλβανία, χῶραι πολυπαθεῖς, ἔχουσι λίαν
 περιπετειώδη καὶ πολυσχιδῆ ἱστορίαν· μὴ ἀποτελέσασαι σχεδὸν ποτε συμ-
 παγὲς καὶ διαρκὲς κράτος² ἦσαν ἀείποτε «λεία Μυσῶν» τῶν ἐπιδρο-

¹) Τὰ εὑρετήρια τῆς βιβλιογραφίας τῶν «Ἑπειρωτ. Χρον.» εἶναι κακῶς συντεταγμένα (καὶ δὴ τὸ τοῦ Βύρχνερ) καὶ ἐλλιπέστατα. ὥστε καθίστανται ἄχρηστα καὶ περιττά.

²) Ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ πρὶν καὶ μετὰ τὸν Καστριώτην ὑπῆρχε κράτος παροδικόν· ἐν Ἑπείρῳ μάλιστα ἰδρύθη Ἀλβανικὸν Δεσποτάτον, ἰδ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορ. τόμ. Ε' σ. 277. Λάμπρου τόμ. Γ' 647.

μῶν, καὶ σχεδὸν διὰ τῶν αἰώνων (πλὴν τῆς ἀκμῆς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας) ἐδούλευον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοις δεσπόταις, οὐδέποτε ὅμως ὑποκύψασαι ἐν τῷ συνόλῳ ἀλλὰ πάντοτε διαμαρτυρόμεναι καὶ ἐπανιστάμεναι· ἰδίως ἡ Ἀλβανία, ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως, ἦτο ἡ ἐπίμαχος χώρα, ἦν ἐπωφθαλιμίων διηγεκῶς οἱ πέριξ γείτονες, καὶ πρὶν ἢ διακόψωσι τὰς σχέσεις πρὸς τὸ κράτος εἶχον θέσει τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς· ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, ὡς πρῶτος σταθμὸς τὸ μῆλον τῆς ἔριδος. Αἱ διαφοροὶ βαρβαρικά ὄρδαὶ καὶ οἱ ἐπιδρομεῖς ἐληλάτουν αὐτὴν ἀνηλεῶς καὶ προσεπάθουν ἔπειτα νὰ παραμορφώσωσι τὸν ἐθνολογικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἡπειρος οὐκ ὀλίγα ἔπαθεν. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι οὐδεμίαν χώραν διεξεδικήθησαν τόσῳ σκληρῶς, ὅσῳ τὴν Ἡπειρον, 70 ὅλας πόλεις ἐξαφανίσαντες· ἀλλὰ δίκην Ἀνταίου ἀντεῖχον θαυμαστῶς, καὶ μετὰ τὰς ἀγρίας καταστροφὰς ἀνελάμβανον καὶ αὐθις, καὶ ὀρμητικώτερον ἐπανίσταντο κατὰ τῶν νέων Δεσποτῶν, καὶ ἠμύνοντο γενναίως πρὸς τοὺς ἐπιδρομεῖς, οἵτινες ἐθραύοντο ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων ἐκείνων βράχων· ἐνταῦθα ὄντως ἔχει πλήρη τὴν παρομοίωσιν ὁ μυθολογούμενος φοῖνιξ ὁ ἐκ τῆς τέφρας ἀναγεννώμενος¹. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν οἱ ποικιλώνυμοι οὗτοι ἐπιδρομεῖς νὰ μὴ ἀφήσωσι καὶ ἴχνη τῆς διαβάσεως αὐτῶν ἀνεξάλειπτοι καὶ μέχρι σήμερον· εἶναι ἡ γλωσσικὴ Βαβυλωνία, ἣτις παρουσιάζεται μείζων ἐνταῦθα ἢ εἰς ἄλλας Βαλκανικὰς χώρας. Ἐν Ἀλβανίᾳ πρὸς τὴν Ἀλβανικῇ, ἣτις θαυμαστὸν ὅσον διετήρησεν ἐν μέσῳ τοιαύτης φθορᾶς τὸ ἀρχαιοπρεπὲς αὐτῆς κάλλος καὶ τὸν χαρακτήρα, ὁμιλεῖται ἡ Σερβικὴ, ἢ Ἑλληνικὴ, ἢ Κουτσοβλαχικὴ, ἢ Βουλγαρικὴ καὶ ὡς ξέναι γλώσσαι ἢ Τουρκικὴ (τοῦλάχιστον πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως) καὶ ἡ Ἰταλικὴ γλώσσα. Φυσικῶς πάντες οἱ πέριξ λαοὶ οἱ ἀντιπροσωπεύοντες ἢ εἰσποιοῦμενοι τὰς γλώσσας ταύτας λίαν ἱταμῶς ἠγειρον ἀξιώσεις διεκδικουῦντες δικαιώματα ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης· κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους συστηματικῶν ὀργάνωσαν προπαγάνδαν ἐπεκτείναντες ταύτην καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ἡπείρου, ζητοῦντες καὶ ταύτην νὰ καταποντίσωσιν εἰς τὸν κατακλυσμὸν, ὃν παρεσκεύαζον κατὰ τῆς δυστήνου Ἀλβανίας· εἰς τοὺς αὐθάδεις τούτους μνηστῆρας προσετίθετο καὶ ἡ Αὐστρία τῷ γνωστῷ αὐτῆς δόγματι στοιχοῦσα: *Drang nach Osten*. Οἱ λαοὶ οὖν οὗτοι πρὸς εὐδόωσιν τῶν καταχθονίων αὐτῶν σχεδίων πρὸς τοὺς ἄλλοις ὀργάνωσαν ἐκατρατείαν διὰ τοῦ τύπου καὶ ἐστρατολόγησαν πρὸς ὑποστήριξιν καὶ διακρόρους ἀργυρωνήτους ἐπιστήμονας, οἵτινες δυστυχῶς κατέστησαν τὴν ἐπιστήμην

¹) Ὁ Ε. Schulz ἰατρὸς ἐν Ἀμβούργῳ ἔγραψε περὶ Ἀλβανῶν ἐνθουσιῶδες ἄρθρον ἐν *Gartenlaube*, ἐπιγραφόμενον «Ἀλβανικὴ Τανταλίθιος γενεά» μεταφρ. ἐν *Παράρτ. Ἀθηνῶν* (ἀρ. 9 Ἰούλιος σ. 13—15. 1908) ὑπὸ Κων. Μητσοπούλου.

θεραπεινίδα καὶ ὑποχείριον τῆς πολιτικῆς¹ οὕτω λοιπὸν ἐκ τῆς τοιαύτης κινήσεως ἔχομεν δλόκληρον φιλολογίαν². Ἀλλὰ προγενεστέραν ταύτης ἔχομεν τὴν πληθὺν τῶν βιογραφιῶν καὶ ἱστοριῶν τοῦ Σκενδέρβεη. Ὁ περιώνυμος οὗτος ἦρως τῆς Ἀλβανίας διὰ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ καὶ τῶν τροπαιῶν, ἃ ἤγειρε κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον τρομοκρατήσει τότε καὶ αὐτὴν τὴν Εὐρώπην, ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἡμίθεος καὶ ὡς λαμπρὸν καὶ παρήγορον φαινόμενον ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ καὶ τοῦτ' αὐτὸ μάρτυς καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς πίστεως πρὸς ἐξιστόρησιν λοιπὸν καὶ ἐξύμνησιν τῶν κατορθωμάτων τούτου ἔγραψαν τὰ μεγαλύτερα πνεύματα καὶ οἱ ἰσχυρότεροι κάλαμοι εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Εὐρωπ. γλώσσας. Εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης προηγήθησαν οἱ ἐν ἄνω Ἀλβανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλβανοὶ (Lecce, Blanchus, de Rada [υἱός], Rossi, Camarda κ. ἄ.) γράψαντες τὰ πρῶτα γραμματικὰ δοκίμια καὶ Λεξικά· ἐνῶ ἐν τῇ κάτω Ἀλβανίᾳ διαπρέπει ὁ γνωστὸς Κων. Χριστοφορίδης καὶ ἐν Ἑλλάδι ὁ Κουπιτώρης, ὁ Reinhold καὶ ὁ Κουλουριώτης κ. ἄ. Παραλλήλως σχεδὸν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ, ἥτις τυγχάνει οὕσα καθαρῶς φιλολογικῆ, ἀπηλλαγμένη πάθους φυλετικοῦ, βαίνει καὶ ἡ μετάφρασις τῶν ἀγ. Γραφῶν. Τὰ ἔργα ταῦτα εἶναι πολύτιμον ὕλικόν καὶ κείμενα αὐθεντικὰ τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, ἅπερ μετὰ τῶν ποιητικῶν καὶ λαογραφικῶν ἔργων (de Rada [πατήρ], Crispi, Ναῆμ βέης, Hahn, Meyer, Dozon, Μήτκος) ἀποτελοῦσι τὴν μόνην σχεδὸν φιλολογίαν τῶν Ἀλβανῶν· ἐνδιαφέρει ὅμως καὶ τὴν Ἑπειρον οὐ μόνον διότι πολλὰ κείμενα προέρχονται ἐξ αὐτῆς³, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ὑπάρχουσιν, ὡς εἴπομεν.

Ἄλλος κύκλος, ὅστις αὐξάνει σπουδαίως τὴν Βιβλιογραφίαν ἡμῶν, εἶναι οἱ Περιηγηταί, οἵτινες ἐπεσκέψαντο τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ ἔγραψαν περὶ αὐτῆς. Ἡ Ἑπειρος καὶ Ἀλβανία μετὰ τὴν Ἑλλάδα προὐκάλεισε πολυκλή-

¹) Ὁ κολὸς *Gustav Meyer* εἰς τὸ *Albanesische Wörterbuch* ἐν προομίῳ ἀποφαινεταί, ὅτι ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα ἀνήκει εἰς τὴν Σλαβικὴν οἰκογένειαν! ὁ δὲ Γερμανὸς *Weigand* πολλὰ ἔτη ἐμισθοφόρησεν εἰς τοὺς Ῥωμοῦνους ὑπὲρ τῶν Κουτσοβλάχων, ἐσχάτως δὲ χρεωκοπήσαντος τοῦ ζητήματος τούτου ἐστράφη πρὸς τοὺς Βουλγάρους.

²) Περὶ τῶν γλωσσολογικῶν καὶ ἐθνολογικῶν τούτων ἐργασιῶν ἴδ. *Κουπιτώρη*: «Μελέτη ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ περὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἔθνους τῶν Ἀλβανῶν». Μέρ. Α'. Ἀθήναι, 1878 (ἐκ τοῦ «Βύρωνος»). *Meyer* ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς ἀγούστης» ἀρ. 42, Μαΐου 22 τοῦ 1881· καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἐν τέλει τοῦ *Albanesische Wörterbuch* τοῦ ἰδίου· τοσαύτη ζωνερά ἡ κίνησις διὰ τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν ἐμφανίζεται ὑπερμεσοῦντος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Γερμανὸς γλωσσολόγος *Bopp* ἔγραψε περὶ αὐτῆς· ἴδ. *Legrand* ἀρ. 228.

³) Πρβλ. *Camarda*: *Tre canzoni popolari dell' Epiro* 1875 (περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821) καὶ *Μήτκος*. Ὁ *Dozon* τὸ ὕλικόν συνέλεξεν ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Πρεμετῆς.

Θεῖς περιηγητὰς καὶ θαυμαστάς. Ἡ πολὺ ἀρχαιότης τῆς χώρας ὡς ἔδρα τῶν Πελασγῶν καὶ κοιτίδος τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἢ Δωδώνη (μάλιστα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κων. Καραπάνου ἀνακάλυψιν), οἱ Σουλιῶται¹ καὶ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ταῦτα πάντα καὶ ἄλλα ἐξήσκουν ἀρκετὴν μαγείαν, ὥστε νὰ κινήσῃ τὴν περιέργειαν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου διὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ γενναίου Ἡρώου. Ὁ μοναδικὸς ἄλβανικὸς λαὸς, ἢ προσωποποιήσις τῶν Ὀμηρικῶν ἡρώων, διασώζων τὸ ἀρειμάγιον τοῦ χαρακτήρος ἐκείνων, ἡμιλῶν γλώσσαν παναρχαιοτάτην, ἣν πολλοὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς αὐτὴν τὴν Πελασγικὴν (ἴδ. Θωμοπούλου, Τὰ Πελασγικά. 1912), ἣν ἐσεβάσθη ὁ χρόνος, καὶ ὃ κάλαμος δὲν διέφθειρεν, ὁ λαὸς οὗτος μετὰ φανατισμοῦ διατηρήσας ἴσθη καὶ ἔθιμα καὶ ἀρχαιοπρεπεῖς παραδόσεις, καὶ διασώζων τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας ἀμείωτον καὶ ὑπὸ τὴν ἀγριωτέραν τυραννίαν, ἐθεωρήθη ὡς *δασις ἐν ἐρήμῳ καὶ ὡς λαὸς ἄξιος ἰδιαιτέρας σπουδῆς καὶ μελέτης*² καὶ τοιοῦτον παριστῶσιν ἡμῖν αὐτὸν οἱ περιηγηταὶ (Réclus-Malte - Brun, Holland, Ami - Boné κλπ.).

Αἱ Ἀλβανικαὶ ἀποικίαι. Οἱ Ἀλβανοὶ φύσει φιλελεύθεροι καὶ χαρακτηρὸς στρατιωτικοῦ, ζῶντες μᾶλλον διὰ τοῦ ὄπλου ἢ διὰ τοῦ ἀρότρου, ἤδη πρὸ τῆς ἀλώσεως ἔτι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρξαντο μετακινούμενοι ἐκ τῆς τραχείας αὐτῶν χώρας ὡς στρατιῶται καὶ νομάδες καὶ κατερχόμενοι εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα³. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σκενδέρβει καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ μὲν, ἵνα διατηρήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν ἐθνισμόν, ἀπέβαλον τὴν θρησκείαν ἀφελῶς φρονοῦντες, ὅτι «ὁ Θεὸς ἐποίησε τὰ ἔθνη πρὸ τῶν θρησκευμάτων», οἱ δὲ μετόκησαν εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν καὶ ἄ.⁴ Πρὸς τοῦτοις μετεκαλοῦντο καὶ εἰς Εὐρώπην ὡς ὄργανοι στρατοῦ καὶ πολεμι-

¹ Ἰδὲ τὴν ἐποποιίαν τοῦ Ἰταλοῦ Ἑδουάρ. Φόσκου, Τὸ Σούλι καὶ ὁ Σαμονήλ, κατὰ μετάφρ. Γ. Ζαλοκώστα Ἀθήναι, 1906.

² Τὰ κατὰ τῶν φράγκων πολεμικὰ τῶν Ἀλβανῶν κατορθώματα ἐν Ἑλλάδι, ἐξέμνησεν ὁ Κορωνοῖος Τζάνες. Ἰδε Σάθα, Ἀνέκδ. Ἑλληνικά.

Τὸ πρῶτον ἀναφέρονται ὑπὸ Ἀννης τῆς Κομνηνῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀλβανῖται». εἶτα βρῆθουσιν οἱ Βυζ. χρονογράφοι εἰδήσεων περὶ αὐτῶν, ὃ δὲ Χαλκοκονδύλης γράφει καὶ τὸ ἐθνολογικὸν ἐκεῖνο χωρίον περὶ αὐτῶν. Περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἀλβανῶν ἐν Ἑλλάδι ἴδ. Λαμπρινίδην: Οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Ἑλλάδι. Παναγιωτόπουλον καὶ Καμπούρογλου. Τινὲς ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν Μεσαίωνα». (Ἑβδομάς 1884). Σάθα Ἑλληνικά ἀνέκδοτα καὶ τὸ ἐμὸν ἄρθρον ἐν «Φωνῇ τῆς Ἠπείρου» ἔτ. 11^η ἀρ. 801 (1910).

³ Ἰδ. Blondelli, Studi linguisti. Milano. 1856 σ. 69 ἔ. Giuseppe Spata, Studi etnologisi, Palermo. 1870. ὑπάρχουσι καὶ ἐν Αὐστρίᾳ (νῦν Γιουγκοσλαβία) παρὰ τὴν Μητροβίτσαν καὶ ἐν Δαλματίᾳ παρὰ τὴν Ζάραν. Ἰδ. Windisch, von den Klementinen in Syrmien, ἐν Ungarischen Magazin 1872 τόμ. Β', σελ. 77 ἔ. καὶ Erber, La colonia albanese di Borgo Erizzo, Ragusa 1883.

σταί· ἐντεῦθεν ὁ βιβλιογράφος εἶναι ὑποχρεωμένος, ἵνα παρακολουθήσῃ αὐτοὺς καὶ εἰς τὰς νέας ταύτας ἔδρας καὶ τὴν ἐν γένει δρασίαν αὐτῶν.

Αἱ ἐπιδρομαί. Ἄλλ' ἔξεναντίας ἔχομεν καὶ τὰς ἐγκαταστάσεις ἢ μᾶλλον ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων πρῶτον, εἶτα καὶ τῶν Σέρβων εἰς Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἑπείρον· ὅθεν ἐπιβάλλεται ἡ σημειώσις τῶν σπουδαιότερων συγγραφῶν περὶ τοῦ θέματος καὶ ἡ ἀναγραφή τῶν σλαβικῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ἐν αἷς ὁ λόγος περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν νέων Δεσποτῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων καὶ πάντες γνωρίζομεν, ὅσον Θόδωρον ἐποίησεν ἡ περίφημος γνώμη τοῦ Φαλμεράγερ, ὅστις ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἠσχολήθη καὶ περὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ ζητήματος², καὶ πόσον διαμνησθητεῖται ἔτι καὶ νῦν ὁ ἐθνολογικὸς χαρακτήρ τῶν εἰρημένων χωρῶν· καὶ τὴν ἀμφισβήτησιν ταύτην ἐκμεταλλεύεται διαρκῶς δυστυχῶς ἢ καταχθόνιος Πολιτικὴ καὶ οἱ βουλιμιῶντες γείτονες πρὸς νέας κατακτήσεις. Ἐν μέρει δύνανται νὰ περιληφθῶσι καὶ τινὰ τοιαύτης φύσεως ἔργα εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀναφερόμενα, ἔφ' ὅσον μάλιστα ἀπὸ τοῦ Στράβωνος ἤδη μέρος τῆς Ἰλλυρίας καὶ δὴ ἡ Δασσαρητῆς (περιφέρεια Κοριτσᾶς) περιλαμβάνετο εἰς τὴν Μακεδονίαν³.

Οἱ Κουτσόβλαχοι. Ἔτερον, ὅπερ πρέπει ν' ἀποτελέσῃ σπουδαῖον κεφάλαιον ἐνταῦθα, εἶναι τὸ Κουτσοβλ. ζήτημα, περὶ οὗ οὐδὲ νύξιν γίνεται εἰς τὰς γνωστὰς βιβλιογραφίας. Καὶ ὅμως μετὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, οἱ ἀδελφοὶ Βλάχοι ἀνέρχονται τὴν Πίνδον, εἰσδύουσιν εἰς τὴν Ἑπείρον (Ζαγόριον), διασκορπιζονται ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς, ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας μέχρι τῆς Κοριτσᾶς, λίαν ὅμως παροδικῶς ποῦ καὶ ποῦ ἀπαντῶντες καὶ προχωροῦσιν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἀλβανίας⁴. Περὶ τῆς κατάγωγῆς καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν ἐγράφησαν καὶ γράφονται πολλὰ πρωτοστατοῦντος τοῦ πολλοῦ Weigand⁵· ἀλλ' ἐντεῦθεν ἀναγκασίως ὀδηγούμεθα πρὸς τὴν Ῥωμουνίαν, ὅθεν καλλιεργεῖται ἡ ἰδέα καὶ διασκορπιζονται πολυάριθμα συγγράμματα. Περὶ τῶν Ῥωμούνων παραλαμβάνομεν μόνον εὐάριθμὰ τινὰ ἔργα, καὶ τοῦτο οὐ μόνον διότι τὸ ζήτημα τῶν

¹) Πρὸβλ. Ἑλληνες στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει καὶ ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλ. Τακτικῆς ὑπὸ Κ. Σάθα. Ἀθήναι 1885. A. Borpe, Le regiment Albanais, Paris 1902.

²) Das albanesische Element in Griechenland κτλ. 1860.

³) Πρὸβλ. Δήμιτσαν, ὅστις εἰς τὰ «Μακεδονικά» περιλαμβάνει τὴν «Ἑλληνικὴν ἢ Μακεδονικὴν Ἰλλυρίαν» μέχρι καὶ τοῦ Δυρραχίου! περιγράφων ἀρχαιολογικῶς καὶ ἱστορικῶς τὰ μέρη ταῦτα, ἀπερ οὕτως ὀνομάζοντο ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

⁴) Εἰς τὰ Τύραννα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐπεκράτει ἡ Κουτσοβλαχικὴ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς.

⁵) Κύριον ἔργον: Aromunen Τόμ. I—II, Leipzig 1894—5. Ἀντίρροπον τούτου εἶναι τοῦ Otto Reihard ἡ σπουδαία πραγματεία «Οἱ Ῥωμοῦνοι τῆς Μακεδονίας» μετάφρ. ἐν Ν. Ἡμέρᾳ 1895.